

พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการดำรงชีวิตที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ ดังความตอนหนึ่งในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ว่า

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป”

ในปี ๒๕๔๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า

“Self-sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรที่มีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง) แต่พอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีกคือคำว่าพอก็เพียงพอเพียงนี้ก็พอ ดังนั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย

ถ้าทุกประเทศ...มีความคิดว่า ทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่นต้องให้พอประมาณตามอัธยาศัย พุดจาก็พอเพียงทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง”

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้สอดคล้องกับหลักในการดำรงชีวิตของชาวพุทธที่เรียกว่า สัมมาอาชีวะ คำว่าสัมมาอาชีวะแปลว่าการเลี้ยงชีพชอบ นับเป็นข้อหนึ่งในมรรคมงคลแปดซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางในพระพุทธศาสนา ดังที่มูลนิธิชัยพัฒนาสรุปไว้ว่า

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์”

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเน้นการพัฒนาที่เป็นทางสายกลางซึ่งจะสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุควบคู่ไปกับการพัฒนาทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาที่รักษาสິงแวดล้อมให้เป็นปฏิรูปเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม นั่นคือ ต้องคำนึงถึงมิติแห่งการพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสี่ด้าน ได้แก่

- (๑) กายภาวนา พัฒนาทางกายซึ่งรวมถึงสิ่งแวดล้อม
- (๒) ศิลภาวนา พัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรม
- (๓) จิตภาวนา พัฒนาด้านจิตใจให้มีคุณธรรมจริยธรรมและสิ่งที่เรียกว่าความฉลาดในอารมณ์
- (๔) ปัญญาพัฒนา พัฒนาปัญญาสองด้าน คือ ปัญญาในทางโลกเพื่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพและปัญญาในทางธรรมเพื่อช่วยให้เอาชีวิตรอดจากความทุกข์หรือปัญหาชีวิต

หลักเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปเน้นการการสนองความต้องการของมนุษย์ ดังคำนิยามที่ว่า “เศรษฐศาสตร์คือวิชาที่ศึกษาหาวิธีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อสนองความต้องการที่ไม่จำกัด” ความต้องการที่ไม่จำกัดนี้ก็คือตัณหาหรือความอยากนั่นเอง พระพุทธศาสนาถือว่าตัณหาของมนุษย์ไม่มีวันเต็มอิ่ม ดังพุทธภาษิตที่ว่า “นัตถิ ตัณหาสะมา นะที แม่น้ำเสมอด้วย

ค้นหาไม่มี” ทรัพยากรทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกใบนี้จึงไม่เพียงพอต่อการสนองค้นหาที่ไม่มีวันเต็ม
อิมของมนุษย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสนอให้ควบคุมค้นหาคือจำกัดความต้องการของ
มนุษย์ด้วยการรู้จักพอหรือสันโดษ เมื่อรู้จักพอก็โลภน้อย “เมื่อมีความ โลภน้อยก็เบียดเบียนคน
อื่นน้อย” ดังที่มหาตมะ กานธีกล่าวไว้ว่า “โลกมีทรัพยากรเพียงพอต่อความต้องการที่แท้จริงของ
มนุษย์ทุกคน แต่ไม่เพียงพอต่อความโลภของมนุษย์ทุกคน”

พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์เป็นส่วนผสมของนามรูป คือประกอบด้วยร่างกาย (รูป)
และจิตใจ (นาม) ความสุขจึงมีสองอย่าง ได้แก่ กายิกสุข คือ สุขทางกาย กับเจตสิกสุข คือ สุข
ทางใจ การรู้จักพอเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างความสุขทางกายกับความสุขทางใจ ดัง
ภาษิตอุทานธรรมที่ว่า

“ความไม่พอใจจนเป็นคนเจ็บ

พอแล้วเป็นเศรษฐีมหาศาล

จนทั้งนอกทั้งในไม่ได้การ

ต้องคิดอ่านแก้จนเป็นคนพอ”

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้มนุษย์ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อความสุขในชีวิต ๔
ประการดังต่อไปนี้

(๑) **อัตถิสุข** ความสุขที่เกิดจากการแสวงหาทรัพย์เพื่อกำจัดความขาดแคลน เพราะความ
ขาดแคลนเป็นทุกข์ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ทะพิทที่ยัง ทุกข์ โลก ความยากจนเป็นทุกข์ในโลก”

(๒) **โภคสุข** ความสุขที่เกิดจากการใช้สอยอย่างมีเหตุผล มีมัตตัญญูตาคือรู้จัก
พอประมาณในการบริโภควินิจฉัยทรัพย์ากร ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้าอยากรวย อยู่อย่างคนรวย จะไม่
รวย ถ้ากลัวจน อยู่อย่างคนจน จะไม่จน”

(๓) **อนณสุข** ความสุขจากการไม่เป็นหนี้ เพราะการเป็นลูกหนี้ทำให้ไม่มีความเป็นไท เพราะถูกเจ้าหนี้ตามเบียดเบียนบีบคั้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อิณาทานัง ทุกขัง โลเก การเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก”

(๔) **อนวัชสุข** ความสุขเกิดจากการทำงานที่สุจริตปราศจากโทษภัย เพราะทรัพย์สินที่ได้มาด้วยการทุจริตฉ้อโกงและค้ายาเสพติดเป็นต้นไม่สร้างความสุขที่ถาวรให้กับชีวิต ความมั่งคั่งที่เกิดจากการทำลาภธรรมชาตีสั่งแควดล้อมก็ไม่สร้างความสุขที่ยั่งยืนแต่ประการใด

เกณฑ์แห่งความสุขทั้งสี่ประการนี้ถือเป็นคณธรรมที่ชี้วัดให้กับการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นั่นคือ การพัฒนาประเทศควรเน้นที่**ความสุขมวลรวมของประเทศ** (Gross National Happiness = GNH) มากกว่าจะเน้นที่**ผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ** (Gross National Product = GNP)

ดังนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเน้นความสมดุลระหว่างการแสวงหาทรัพย์ภายนอกกับทรัพย์ภายใน แต่มนุษย์ทุกวันนี้มุ่งแสวงหาทรัพย์ภายนอกคือความมั่งคั่งทางวัตถุมากเกินไป จนกลายเป็นคนยากจนในทางจิตใจ พระพุทธศาสนาเรียกทรัพย์ภายในว่า อริยทรัพย์หรือทรัพย์อันประเสริฐมี ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. ศรัทธา มีความเชื่อในศาสนา
๒. ศีล มีความประพฤติถูกต้องดีงาม
๓. หิริ มีความละอายใจต่อการทำความชั่ว
๔. โอตตัปปะ มีความเกรงกลัวต่อผลของความชั่ว
๕. พาหุสัจจะ มีศึกษาเล่าเรียนมาก
๖. จาคะ มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
๗. ปัญญา มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องบาปคุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ มีความรอบรู้สำหรับรักษาตนให้พ้นจากปัญหาทั้งปวง

คุณธรรมทั้ง ๗ ประการจัดเป็นทรัพย์ภายในที่ประเสริฐกว่าทรัพย์ภายนอก ท่านจึงเรียกว่าอริยทรัพย์ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การมีทรัพย์ภายในมากกว่าทรัพย์ภายนอก ดังคำกลอนที่ว่า

“คนจะงามงามน้ำใจไซ้ไบหน้า

คนจะสวยสวยจรรยาไซ้ตาหวาน

คนจะแก้แก้ความรู้ไซ้ช้อย่านาน

คนจะรวยรวยศีลทานไซ้บ้านโต”

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตรงกับหลักการดำรงชีวิตในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าสัมมาอาชีวะซึ่งเน้นมัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลางระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับการพัฒนาทางจิตใจ ตามหลักภาวนา ๔ ซึ่งไม่มุ่งการสนองตัณหาที่ไม่มีวันเต็มอิ่ม แต่มุ่งสร้างความรู้จักพอหรือสันโดษที่สัมพันธ์กับความสุขทั้งสี่ประการ เช่น การรู้จักพอประมาณในการบริโภค โดยมีความสุขมวลรวมของประเทศเป็นกรณีชีวิตการพัฒนาสังคมที่พัฒนาตามแนวปรัชญานี้จะเป็นสังคมพอเพียงเพราะสามารถพึ่งตนเองได้ไม่เป็นหนี้สิน สมาชิกของสังคมนี้เป็นผู้ร่ำรวยด้วยทรัพย์ภายในหรืออริยทรัพย์จึงไม่มีการแก่งแย่งแข่งขัน เบียดเบียนกัน มีแต่ความรักสมัครสมานสามัคคีจึงเป็นสังคมแห่งสันติสุข ดังพุทธภาษิตที่ว่า

“สุขา สัมผัสสะ สามัคคี ความสามัคคีของหมู่คณะนำความสุขมาให้”